

**KVALITET OBRAZOVANJA KAO PREDUSLOV
ZA INFORMACIJSKO I MEDIJSKO OPISMENJAVANJE
ZUMERA U CRNOJ GORI¹**

**THE QUALITY OF EDUCATION AS A PRECONDITION
FOR THE INFORMATION AND MEDIA LITERACY
OF ZOOMERS IN MONTENEGRO**

Nataša Ružić

Fakultet političkih nauka
Univerzitet Crne Gore
nruzic@ucg.ac.me

UDK / UDC: [316.77:004:001.102]:37(497.16)
Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper
<https://doi.org/10.30754/vbh.65.2.962>
Primljeno / Received: 22. 4. 2022.
Prihvaćeno / Accepted: 12. 8. 2022.

Sažetak

Cilj. U ovom radu analiziraćemo staro-nove probleme u obrazovnom sistemu koji onemogućavaju medijsko opismenjavanje *zumer*a. Ova tema je aktualna od 2008. godine, ali i pored brojnih kampanja rezultati nisu vidljivi. Ovakav zaključak se može izvesti na osnovu tradicionalno loših rezultata na PISA testiranju i upravo iz navedenih razloga fokusiraćemo se na nove strategije i izmjene zakonodavnog okvira i unaprijeđenje kvaliteta obrazovanja u posljednjih pet godina.

Pristup/metodologija/dizajn. U pomenute svrhe koristićemo deskriptivnu metodu, tačnije proučićemo zakonodavstvo u pogledu obrazovnog sistema i usvojene strategije, kao i kvalitativnu metodu, odnosno polustrukturirane intervju sa ekspertima koji su uključeni u proces medijskog opismenjavanja različitih ciljnih grupa od 2008. godine. Najkompetentniji sagovornici na ovu temu su profesorica Božena Jelušić koja je članica Odbora za prosvjetu, nauku, kulturu i sport i Duško Vuković koji je osmislio prvi nastavni materijal za predavače u srednjim školama.

¹ Rad je napisan na crnogorskom jeziku.

Rezultati. Na osnovu navedenih metoda dolazimo do zaključka da dosadašnje reforme u obrazovnom sistemu nijesu donijele suštinske promjene. Puko usvajanje i izmjene zakonodavstva na papiru ne mogu rezultirati povećanjem kvaliteta obrazovanja u praksi.

Ograničenja. U Crnoj Gori mali broj sagovornika spreman je iskreno i otvoreno da razgovara na ovu temu i iznese svoj stav ukazujući na slabosti u obrazovnom sistemu.

Društveni značaj. Ova tema je od društvenog značaja jer kvalitet obrazovanja utiče na napredak cjelokupnog društva u svim životnim sferama.

Originalnost/vrijednost. Imajući u vidu brojne kampanje koje su sprovedene od strane međunarodnih organizacija i nevladinog sektora, kao i na treninge, seminare i radionice, ova tema će i dalje biti aktuelna u crnogorskom društvu. Od 2016. godine javnost je imala priliku da se edukuje ili da se upozna sa rezultatima kvantitativnih istraživanja, odnosno kroz ankete je utvrđen nizak stepen medijske pismenosti crnogorskog društva. Istraživanja su pokazala da su građani podložni različitim vrstama informacijskih poremećaja o temama od javnog interesa. Međutim, i dalje je objavljen mali broj naučnih radova iz ove oblasti koji su posvećeni medijskom opismenjavanju crnogorskog društva.

Ključne riječi: Crna Gora; građanska participacija; obrazovni sistem; *zumeri*

Abstract

Aim. In this paper, we will analyze the old/new problems in the education system that stand in the way of media literacy among the Zoomers. This topic has been relevant since 2008, but despite numerous campaigns, there are no visible results. This conclusion can be drawn based on the traditionally poor results on the PISA test, and it is precisely for these reasons that we will focus on new strategies and changes in the legislative framework and improvements in the quality of education in the last five years.

Approach/methodology/design. For the mentioned purposes, we will use the descriptive method, i.e. we will study the legislation regarding the education system and the adopted strategy, as well as the qualitative method, i.e. semi-structured interviews with experts who have been involved in the media literacy process of different target groups since 2008. The most competent persons to speak on this topic are Professor Božena Jelušić, who is a member of the Committee for Education, Science, Culture and Sports, and Mr. Duško Vuković, who designed the first teaching material for teachers in secondary schools.

Results. Based on the above methods, we reach the conclusion that the reforms in the education system implemented so far have not resulted in any essential changes. Mere adoption and amendments to legislation on paper cannot result in better quality of education in practice.

Limitations. In Montenegro, there is only a small number of people who are ready to honestly and openly discuss this topic and present their position pointing out the weaknesses in the education system.

Social relevance. This topic is of social relevance because the quality of education affects the progress of the entire society in all spheres of life.

Originality/value. Bearing in mind numerous campaigns carried out by international organizations and the non-governmental sector, as well as trainings, seminars and workshops, this topic will continue to be relevant in Montenegrin society. Since 2016, the public has had the opportunity to be educated or familiarized with the results of quantitative research, i.e. the surveys have presented a low level of media literacy in Montenegrin society. Research has shown that citizens are susceptible to various types of information disorders on topics of public interest. However, the number of scientific works published in this field that are dedicated to media literacy of Montenegrin society is still too small.

Keywords: civic participation; education system; Montenegro; Zoomers

1. Uvod

Kvalitetno obrazovanje je preduslov za život u savremenom svijetu. Još 60-tih godina XX vijeka poznati kanadski teoretičar Marshall McLuhan govorio je da je čovjek „nomad u sakupljanju informacija koje mu pomažu da savlada svijet i da lakše živi u njemu“ (navedeno prema Kečo-Isaković, 2006: 172). Savremeni nomad suočen je sa brojnim izazovima koji su mu nametnuti s razvojem tehnologije. Čini se da je kvantitet informacija otežao život u globalnom selu. U svijetu infodemije veoma je lako postati dezinformisan i podleći nekoj vrsti informacijskog poremećaja. Sadašnje stanje u društvu najbolje objašnjava McLuhanova tvrdnja da „čovjek Zapada dosad nikada nije bio pripremljen za susret s bilo kojim novim medijem pod uvjetima koje medij postavlja“ (MacLuhan, 2008: 174). Istovremeno, pomenuti teoretičar je pisao da je čovjek zatočenik masovnih medija i da živi u narkotizirajućem stanju. Količina sati koju digitalni urođenici provode informišući se i zabavljajući putem medija konstantno se povećava, pa samim tim raste i neophodnost za medijskim opismenjavanjem građana od samog djetinjstva. Kao primjer dobre prakse može poslužiti Finska koja je uvela medijsku pismenost u obrazovni sistem još 1972. godine. Rezultati su itekako vidljivi jer Finska spada u zemlje sa najboljim obrazovnim sistemom koji je usmjeren na podizanje svijesti u pogledu aktivnog građanstva i poštovanja ljudskih prava. U ovoj zemlji Ministarstvo obrazovanja i kulture je usvojilo *Smjernice nacionalne sektorske politike 2013–2016. godine*. Prema pomenutom dokumentu visokokvalitetno sva-

kodnevno medijsko obrazovanje je usmjereno na djecu i omladinu kroz različite seminare, obrazovne projekte u skladu sa uzrastom djece (Tomljenović, 2018: 38, 39). Projektima poput *Medijski kolačić*,² *Medijski ključ*,³ *Finska nedelja igara*⁴ su obuhvaćene različite kategorije društva počevši od djece u obdaništu, nastavnika u školama, roditelja, stručnjaka, bibliotekara, medija, itd. Zahvaljujući brojnim projektima finski građani su itekako svjesni svojih prava i pružaju doprinos razvoju društva. O ovome najbolje svjedoči podatak da je u Finskoj registrovano 127 000 nevladinih organizacija u koje je učlanjeno 80 odsto građana (Tomljenović, 2018: 40).

2. Informacijska i medijska pismenost – neophodna vještina savremenog građanina

Proces najprije medijske, a potom i informacijske pismenosti započet je 70-ih godina XX vijeka. Iako se definicija medijske pismenosti, kao i njen naziv konstantno mijenjaju pod uticajem tehnologije, suština medijske pismenosti ostaje ista i ogleda se u sposobnosti pristupa analizi, vrednovanja i proizvodnji informacija. Za ovu prvu definiciju su zaslužni američki naučnici iz Instituta Aspen koji su još daleke 1992. godine definisali medijsku pismenost na pomenuti način (Maletić, 2014: 148). Važnu ulogu u ovom procesu imao je UNESCO iz dva razloga: angažovanja Wilbura Schramma da sprovede istraživanje o uticaju medija i načinu upotrebe, kao i usvajanje *Deklaracije o medijskom obrazovanju 1982. godine*. Evropske zemlje nisu odmah prepoznale značaj ovog predmeta za društvo, dok se sama medijska pismenost transformisala s razvojem tehnologije. Nivoi medijske pismenosti su se takođe mijenjali počevši od klasične pismenosti audiovizuelne, digitalne do medijske pismenosti. Zahvaljujući Johnu Debesu uveden je pojam vizuelna pismenost u trenutku kada televizija postaje masovni medij, dok je Paul Zurkowski prvi definisao informacijsku pismenost (Maletić, 2014: 194, 199).

Cilj medijske pismenosti je sticanje individualnih i društvenih kompetencija, u skladu sa definicijom medijske pismenosti koja se oslanja na 5C – kultura, kritika, kreativnost, razumjevanje, građanstvo (*cultural, critical, creative, comprehension, citizenship*) (Maletić, 2014: 178). Različiti akteri su se ujedinili da bi kroz porodično, formalno i neformalno obrazovanje medijski opismenili društvo koje će ovladati semiotičkim, tehničko-instrumentalnim, interpretacijskim i kulturnim vještinama. Pomenute tehnike su neophodne društvu jer je kvantitet informacija dodatno otežao život čovjeka u pogledu vrednovanja informacija, a ponekad i

² Ovaj projekat je posvećen razvoju medijskih vještina djece u predškolskom uzrastu i njihovih vaspitača.

³ Kroz ovaj projekat roditelji uče kako da pronađu filmove za djecu u uzrastu od četiri do petnaest godina.

⁴ Projekat je posvećen video-igramama i pozitivnoj gejming kulturi.

traganja za istinom. S jedne strane, čovjek automatski obrađuje informacije koje nisu privukle njegovu pažnju, ali istovremeno moguće je da ćemo na takav način propustiti neke važne informacije. Vincent Hendricks i Pelle Hansen upozoravaju da „zbog izobilja informacija otežano je praćenje istine i odbacivanje onoga što je pogrešno. Ispravno organizovanje, praćenje i uobličavanje informacija – kakvo je potrebno za visok nivo donošenja odluka utemeljenog u znanju – traži alate, testiranje, procjenu i odvažnost(...)“ (Hendriks, Hansen, 2017: 28).

Medijska pismenost zahtjeva kontinuitet u učenju i podrazumjeva tri faze: prva faza kada čovjek postane svjestan koliko vremena provodi uz medije i koriguje svoje navike u konzumaciji sadržaja; u drugoj fazi stiču se vještine radi kritičke analize poruka; treća faza predstavlja najtemeljnije istraživanje u cilju pronalaženja odgovora na pitanja: Ko šalje poruku i s kojim ciljem? Zašto se šalje poruka u određenom trenutku? Ko će profitirati od poruke? (Turčilo, 2012: 52).

Na brojne benefite od medijski pismenih građana ukazivao je UNESCO. Medijski pismeno stanovništvo aktivnije učestvuje u demokratskim procesima u društvu, više poštuje ljudska prava, podiže kvalitet medija jer znaju svoja prava u pogledu informisanja. Medijski pismeni građani utiču na različite oblasti – ekonomiju, IT infrastrukturu, ali se IMP koristi i u obrazovanju. „IMP unapređuje rezultate obrazovanja, tako što građanima pruža neophodne sposobnosti da bi maksimalno učestvovali u političkom, ekonomskom i društvenom životu“ (Grizl et al., 2015: 18) Patricia Aufderheide ističe da medijska pismenost pruža mogućnost estetskog razumjevanja poruke, ali prvenstveno osposobljava građane za društveno zagovaranje i formira potrošačke kompetencije. (Tomljenović, 2018: 19).

O niskom stepenu medijske i informacijske pismenosti crnogorskih građana svjedoče brojna istraživanja koja su pokazala da su u vrijeme pandemije ljudi skloniji vjerovati teorijama zavjere. Istraživanjem koje je sproveo IPSOS za potrebe UNICEF-a u martu 2021. godine na uzorku od 821 ispitanika utvrđeno je da trećina građana vjeruje u teorije zavjere, trećina ne vjeruje, dok je trećina nepredjeljena (UNICEF, 2021). Trećina koja vjeruje su uglavnom osnovnog ili nižeg nivoa obrazovanja (46%), ne znaju engleski jezik (45%), ne koriste internet (47%), ne vjeruju u nauku (57%). Istovremeno, ova grupa građana smatra da se previše insistira na ljudskim pravima (43%), kao i da je borba za prava žena otišla predaleko (47%). (ibid.). Ovi podaci samo potvrđuju rezultate indeksa medijske pismenosti prema kojem se Crna Gora nalazi na začelju ove liste, kao i činjenicu da je obrazovanje ključ ka medijskom opismenjavanju građana, ali i poštovanju ljudskih prava.

Usljed razvoja tehnologije i njenog uticaja na savremeno društvo neophodno je konstantno uvoditi izmjene u obrazovni sistem. Elizabeth Thoman i Tessa Jolls objašnjavaju razliku između pedagoških metoda i načina usvajanja gradiva u XIX, XX i XXI vijeku. (Thoman and Jolls, 2008: 11).

Tabela 1. Razlika u nastavnom procesu u XIX, XX i XXI vijeku (Thoman and Jolls, 2008: 11; prevela autorica)

XIX i XX vijek	XXI vijek
Ograničeni pristup informacijama uglavnom kroz štampane medije	Neograničeni pristup informacija putem interneta
Fokus je na sticanju znanja koje nema praktičnu primjenu	Fokus je na sticanju vještina u skladu sa konceptom cjeloživotnog učenja
Cilj je steći znanje iz određenog predmeta	Cilj je steći vještine (pristup, analiza, vrednovanje, proizvodnja i participacija) u cilju rješavanja problema
Printana informacija se istražuje pomoću olovke i mastila	Multimedijska analiza pomoću nove tehnologije
Učenje iz jednog izvora informacija	Učenje iz više izvora uz upotrebu tehnologije
Individualni proces učenja	Timski rad na projektima
Predavač selektuje informacije koje prenosi učenicima	Predavač usmjerava učenike
Učenici su pasivni na predavanjima	Učenici aktivno učestvuju u interaktivnim predavanjima

Osim što se mijenja način izvođenja nastave, treba imati u vidu specifičnosti generacije Z koja je odrasla uz upotrebu informaciono-komunikacione tehnologije i ne može zamisliti svoj život bez korišćenja iste. Na generaciju Z se ne mogu primijeniti tradicionalni oblici učenja jer su u pitanju djeca ili mladi, koji uživaju u časovima informatike, brzo i lako koriste internet, društvene mreže, mobilne telefone, ali im nedostaje kritičko razmišljanje (Rončević i Vrcelj, 2020: 43). Istraživanjem u Americi na uzorku od 1000 učenika od 11 do 17 godina i 400 nastavnika utvrđeno je da đaci najbolje usvajaju znanje i vještine samostalnim radom. I dok učenici samouvjereno tvrde da su kreativniji od prethodnih generacija, predavači ocjenjuju da su prethodne generacije bile bolje (ibid., 43–44).

Istraživanje Martine Rončević i Sofije Vrcelj na uzorku od 60 nastavnika u Hrvatskoj pokazalo je da 43% pedagoških radnika smatra da se upotrebom tehnologije podstiče kreativnost i timski rad kod učenika. Čak 71% nastavnika je primjetilo da se njihova uloga promijenila u obrazovnom procesu, te da su se iz klasičnih predavača transformisali u moderatora. Odgovarajući na anketna pitanja nastavnici su izdvojili kao prednost generacije Z spremnost za timski rad, kao i da učenici lakše usvajaju gradivo koje je digitalno prezentovano (cf. isto: 60).

3. Metodologija provedenog istraživanja

Imajući u vidu nizak stepen medijske pismenosti u Crnoj Gori u radu polazimo od pretpostavke da *problemi u obrazovnom sistemu su onemogućavali i dalje onemogućavaju medijsko opismenjavanje zumera*. Prema Pew Research Centru generaciji Z pripadaju mladi ljudi koji su rođeni u periodu od 1997. do 2012. godine (pewresearch.org, 2019). Dio generacije Z su već izašli iz obrazovnog sistema, ali dio njih je i dalje u osnovnoj ili srednjoj školi, odnosno najstariji predstavnik ima 25 godina, a najmlađi 10 godina. Oslanjajući se na navedenu statistiku u daljem radu ću se fokusirati na probleme u osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovnom sistemu koji otežavaju proces medijskog opismenjavanja učenika. Istraživačko pitanje na koje ćemo dobiti odgovor kroz ovaj rad je: *Da li je medijska nepismenost građana rezultat problema u obrazovnom sistemu?*

Proces medijskog opismenjavanja srednjoškolaca započet je u gimnazijama još 2007/08. godine, ali napredak nije vidljiv ni nakon 15 godina. U cilju evidentiranja problema koji su prisutni u osnovnoškolskom i srednjoškolskom sistemu proučila sam dokumente, zakone i strategije koje se odnose na ovaj segment obrazovanja, tačnije *Opšti zakon o vaspitanju i obrazovanju, Strategiju obrazovanja nastavnika u Crnoj Gori (2017–2024), Strategiju za digitalizaciju obrazovnog sistema 2022–2027*. Osim toga, u aprilu 2022. godine sprovedeni su polustrukturirani intervjui sa profesoricom Boženom Jelušić, članicom Odbora za prosvjetu, nauku, kulturu i sport, koja je zaslužna za uvođenje predmeta Medijska pismenost u gimnazije u Budvi i Kotoru putem zoom aplikacije, kao i sa medijskim ekspertom Duškom Vukovićem, koji je uključen u proces medijskog opismenjavanja još od samih početaka i koji je imao važnu ulogu u svojstvu predavača na brojnim seminarima/radionicama iz ove oblasti. Sa gospođom Jelušić smo razgovarali putem zoom aplikacije, a gospodin Vuković je odgovorio na pitanja putem mejla.

4. Konstantne reforme bez željenih rezultata

4.1. Rezultati istraživanja

Od kraja XX vijeka postaje sve jasnije da bez medijski pismenih građana nemoguć je razvoj i napredak samog društva koji se ogleda u aktivnoj participaciji u demokratskim procesima, poštovanju ljudskih prava i razvoju kvalitetnih medija, koji su svjesni da se ne mogu pravdati brzinom kao tehnološkom stegom pri manipulisanju javnošću i serviranju različitih vrsta informacijskih poremećaja. I pored kampanje „Birajmo šta gledamo“, brojnih obuka koje su sprovele akademske institucije, međunarodne organizacije, civilni sektor, samoregulatori i mediji, Crna Gora je završila na 32. mjestu od mogućih 35 prema indeksu medijske pismenosti za 2021. godinu. Tačnije, prema Institutu za otvoreno društvo nazadovala je za

još jedno mjesto u poređenju sa 2019. godinom. Nameće se pitanje odgovornosti obrazovnog sistema za ovako loš rezultat.

U Crnoj Gori osnovno obrazovanje je moguće dobiti u 162 državne osnovne škole i pet privatnih, dok školovanje učenici mogu nastaviti u 50 državnih i četiri privatne srednje škole (Strategija za digitalizaciju, 2022).

Crna Gora se može pohvaliti bogatim zakonodavnim okvirom (Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, Opšti zakon o vaspitanju i obrazovanju, Zakon o gimnaziji, Zakon o stručnom obrazovanju, Zakon o visokom obrazovanju, Zakon o akademskom integritetu, itd), kao brojnim strategijama koje su usvojene u poslednjih pet godina. Obrazovni sistem je reformisan 2017. godine kada je Parlament usvojio set od sedam zakona radi poboljšanja kvaliteta obrazovanja i pružanja podrške talentovanim učenicima. U periodu od 2017. do 2021. godine sprovedene su sljedeće mjere: uveden je engleski jezik u predškolske ustanove; smanjen je broj djece u učionicama sa 30 na 28; smanjena je količina gradiva; osnovan je Fond za kvalitet i talente; povećan broj učenika i poslodavaca u dualnom obrazovanju; uvedene su stipendije za učenike koji se opredijele za deficitarna zanimanja.⁵ U oblasti visokog obrazovanja, takođe su sprovedene reforme, ali kao što je već rečeno u ovom radu fokusiraću se na niže nivoe obrazovanja.

U 2020. godini usvojen je *Program za podršku talentovanim učenicima (2020–2022)*, *Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori (2019–2025)* sa fokusom na djecu sa posebnim obrazovnim potrebama, a u 2022. usvojena je i *Strategija za digitalizaciju obrazovnog sistema 2022–2027. godine sa Akcionim planom za 2022. i 2023. godinu* (Strategija za digitalizaciju, 2022), koja ima za cilj povećanje upotrebe savremene tehnologije u nastavnom procesu i samim tim i poboljšanje digitalnih kompetencija učenika i pedagoškog osoblja.⁶ U uslovima globalne pandemije Ministarstvo prosvjete je od 23. marta 2020. godine započelo projekat „Uči doma“ u okviru kojeg su 182 nastavnika iz 35 škola snimili 1700 sati predavanja.

Kroz zakonodavni okvir nisu riješeni ključni problemi u obrazovnom sistemu koji se, prema riječima Jelušić, ogledaju „u nastavnicima, centralizovanom sistemu, metodama poučavanja i jednoj drugačijoj meritornosti. Za obrazovni sistem je potrebno da bude decentralizovan i da prati potrebe učenika i one potrebe koje se javljaju sa novim vremenom. Izbor direktora zavisi od partije na vlasti, što je potpuno uticalo na jedan sistem meritornosti, na unutrašnje odnose u kolektivu“ (intervju, Jelušić, 2022).

⁵ O tome detaljnije u: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/montenegro/ongoing-reforms-and-policy-developments_fr.

⁶ O tome više u: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/national-reforms-school-education-45_me

Na neke od problema u obrazovnom sistemu je ukazao nevladin sektor. Centar za građansko obrazovanje je analizirao broj dobijenih luča⁷ u periodu od školske 2014/15. do 2018/19. godine na primjeru osnovnih i srednjih škola u Podgorici i Tuzima i došao do zaključka da je trka za ocjenama dovela do „inflacije luča“.

Tabela 2. Broj luča u osnovnim školama u Podgorici i Tuzima

Školska godina	Broj učenika upisanih u IX razred	Broj luča	Procenat u odnosu na broj upisanih
2018/19.	2289	334	14,60%
2017/18.	2419	371	15,34%
2016/17.	2459	381	15,50%
2015/16.	2512	397	15,80%
2014/15.	2316	361	15,59%

U osnovnim školama u Podgorici i Tuzima preko 15 odsto učenika su bili lučonoše. Slična situacija je i u srednjim školama. Gimnazija je prednjačila po broju odličnih đaka (vidjeti tablice 2. i 3.).

Tabela 3. Broj luča u srednjim školama u Podgorici i Tuzima

Školska godina	Broj učenika upisanih u IV razred	Broj luča	Procenat u odnosu na broj upisanih
2018/19.	2020	244	12,08%
2017/18.	1975	243	12,30%
2016/17.	2067	237	11,46%
2015/16.	2255	197	8,73%
2014/15.	2279	238	10,44%

Takmičenje za najboljeg učenika na indirektan način stimulišu kampanje poput „Za odličan pet“, kao i Fond za kvalitet i talente. Nastavnici i učenici dobijaju novčane nagrade za postignuća tokom školske godine. Međutim, postavlja se pitanje u kojoj mjeri su visoke ocjene zaslužene (cf. Drobnjak, 2020; Kaluđerović, 2019). U 2020. godini pažnju javnosti je privukao slučaj kada 90 lučonoša nije položilo

⁷ Diplomom Luča dobija učenik koji je tokom obrazovanja iz svih predmeta imao petice, odnosno najviše ocjene.

prijemni ispit za upis na Medicinski fakultet, te su pojedini poslanici tada predložili da se ukine diploma Luča (portal *Analitika*, 2020).

Problemi u obrazovanju pedagoških radnika su očigledni, te je u decembru 2016. godine usvojena *Strategija obrazovanja nastavnika u Crnoj Gori 2017–2024* (Strategija obrazovanja, 2016) koja ima za cilj da do 2024. godine u svim školama rade kompetentni i obrazovani profesionalci. Jedan od uslova je da su svi prosvjetni radnici završili najmanje četvorogodišnje studije. Nastavnik mora posjedovati znanje iz oblasti koju predaje, pedagoške sposobnosti i vještine organizovanja nastave upotrebom najsavremenije informacione tehnologije (ibid.: 5). U ovom dokumentu upućena je kritika visokoškolskom sistemu zbog načina školovanja budućih pedagoških radnika, tačnije da je program usmjeren na sticanje znanja iz oblasti struke, ali da pedagozi nisu osposobljeni za rad u obrazovnim ustanovama, odnosno da su zanemarene socio-emocionalne i ključne kompetencije u kurikulumima nastavnčkih fakulteta (cf. ibid.: 11). Upravo iz tog razloga preporučuje se uspostavljanje saradnje između univerzitetskih jedinica i škola, kao uključenje većeg broja škola u praktično osposobljavanje studenata. Jedna od sugestija je i uvođenje predmeta na fakultetima kojim bi se sticale vještine za rad sa učenicima koji imaju tjelesne i mentalne smetnje (cf. ibid.: 13). Shodno *Akcionom planu za sprovođenje Strategije obrazovanja nastavnika* neophodno je: „uspostavljanje sistema koji će se bazirati na teorijskoj pedagoško-psihološkoj i didaktičko-metodičkoj osnovi“ (ibid.: 32) Pored toga, predlaže se da se kroz konstantna istraživanja i unaprijeđivanje kurikuluma obezbjedi kvalitet na ustanovama visokog obrazovanja koje su usmjerene na obrazovanje nastavnika. Božena Jelušić, takođe ukazuje da su problemi na nižim nivoima obrazovanja posljedica kvaliteta obrazovanja budućih pedagoga.

„Moguće je unaprijediti sistem obrazovanja ukoliko pokušamo da uradimo nešto na sistemu kvaliteta visokoškolskih institucija. To znači da treba napraviti listu fakulteta koji su sumnjivi u regionu i kod nas i promijeniti sistem upisa budućih prosvjetnih radnika koji mora biti sličan finskom. Najbolji idu u škole, a ne kao što je bilo dugo da ljudi koji su bježali od proizvodnih zanimanja išli su u nastavnike. Na takav način obrazovni sistem nije iznjedrilo najbolje trenere za našu mladu reprezentaciju“ (intervju, Jelušić, 2022).

Nastavni kadar snosi odgovornost za kvalitet nastave. Istraživanje UNICEF-a iz 2018. godine na uzorku od 911 nastavnika iz 75 osnovnih i srednjih škola pokazalo je da 98 odsto prosvjetnih radnika koriste internet svakodnevno. Zanimljivo je da nastavnici najviše posjećuju sajtove Školskog portala, Ministarstva prosvjete, sajt same škole, kao i Vikipediju. Opšte je poznato da Vikipedija nije najpouzdaniji izvor informacija. Postavlja se pitanje da li nastavnici provjeravaju informacije sa pomenutog sajta koji je na pojedinim koledžima u Americi zabranjen. Prema ovom istraživanju 52 odsto predavača nikada nisu podučavali učenike da kreiraju

multimedijalni sadržaj i 39 odsto nastavnika nikada nije napravilo multimedijalnu prezentaciju na neku temu (UNCEF, 2018). U cilju informatičkog opismenjavanja nastavnika i razvoja vještina u oblasti digitalne pedagogije Zavod za školstvo je organizovao šest seminara za 117 polaznika, a Centar za stručno obrazovanje 23 seminara za 428 polaznika.

Neprofesionalizam predavača se spominje u SWOT analizi *Strategije za digitalizaciju obrazovnog sistema 2022–2027. godine* u kojoj su navedene slabosti koje sprečavaju upotrebu informaciono-komunikacionih tehnologija u nastavnom procesu kao što su zastarjela oprema, nedostatak novčanih sredstava, neadekvatno obrazovanje nastavnika, kao i otpornost pojedinaca prema inovacijama. (Strategija za digitalizaciju, 2022: 25). *Strategija* je, između ostalog, usmjerena na rješavanje problema oskudnih kadrovskih kapaciteta i zastarjele infrastrukture, kao i na „nizak nivo digitalnih vještina i kompetencija učenika i nastavnika i nedovoljno razvijenu svijest o značaju digitalizacije, prednostima i mogućnostima za odabir zanimanja koja su danas deficitarna na tržištu rada, a značajna su za razvoj cijelog društva. Ovi problemi dovode do ograničenja primjene IKT-a u nastavi, velikog „digitalnog jaza“ između nastavnika i učenika, nesprijetnosti učenika za potrebe tržišta rada, povećanja broja sajber problema kod djece i zaposlenih, deficita kadrova iz oblasti IKT-a, manjka motivacije učenika tokom realizacije nastavnog procesa i nedostatka podrške učenicima u slučaju sajber nasilja“ (ibid.: 26). Navedeni podaci potvrđuju nizak stepen informacijske i medijske pismenosti i zupera, ali i generacije Alfa koja je već ušla u obrazovni sistem. Predmet Informatika se izučava u petom, šestom, sedmom i osmom razredu, kao i u prvom razredu gimnazije, ali problem je u tome što nastavu na ovom predmetu izvode inženjeri elektro-struke, matematičari, profesori biologije, fizičkog vaspitanja, hemije i istorije (ibid.: 15).

U obrazovno-vaspitanim ustanovama radi oko 14 000 pedagoga (ibid.: 9). Socioekonomski položaj prosvjetnih radnika je izuzetno loš. Nastavno osoblje u Crnoj Gori je među najslabije plaćenima u Evropi. U decembru 2021. godine nevladina organizacija Prosvjetna zajednica Crne Gore pokrenula je peticiju u kojoj traže povećanje koeficijenta na zarade nastavniciima u vrtićima, osnovnim i srednjim školama (portal *CDM*, 2021). Loš životni standard demotiviše zaposlene da se stručno usavršavaju i napreduju, što se odražava na kvalitet nastave. Prema članu 112 Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju nastavnici treba da se stručno usavršavaju iz različitih oblasti kroz programe stručnog usavršavanja koje donosi Nacionalni savjet na predlog Zavoda za školstvo. Istovremeno, pedagoški radnici imaju punu autonomiju u organizaciji nastave i primjene nastavnih metoda. (Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju, 2002). To znači da ne postoji nikakva kontrola u pogledu primjene naučenog nakon usavršavanja. Osim toga, shodno članu 107a nastavnici moraju dobiti licencu, odnosno dužni su da polažu stručni ispit za rad u vaspitno-obrazovnim ustanovama svakih pet godina.

U posljednjih nekoliko godina sproveden je cijeli niz seminara i radionica radi medijskog opismenjavanja prosvjetnih radnika. Međutim, broj medijski opismenjenih nastavnika je i dalje veoma mali i potrebno je vrijeme, a i želja samih pedagoga da povećaju nivo medijskih kompetencija. Obuku iz oblasti medijske pismenosti u posljednjih nekoliko godina je prošlo 360 nastavnika, dok je 120 nastavnika obučeno kroz trening Zavoda za školstvo (Bogdanović, 2021: 6). U 2021. godini Zavod za školstvo je ponudio jedan trening iz oblasti medijske pismenosti, dok su ostali treninzi bili posvećeni izazovima rada sa darovitim učenicima, podršci učenicima s autizmom u inkluzivnom obrazovanju, djeci sa smetnjama u razvoju, timskoj nastavi, suzbijanju vršnjačkog nasilja, itd.

Treba reći da je interesovanje učenika za predmet Medijska pismenost poraslo u posljednje tri godine. U 2019/20. godini 200 učenika je odabralo upravo pomenuti predmet, dok u 2020/21. godini 148 učenika se medijski opismenjavalu u sedam gimnazija, dok se naredne školske godine 248 učenika u devet gimnazija odlučilo za ovaj predmet. (Bogdanović, 2021: 5). Ipak, ovaj predmet i dalje ne bira veći broj učenika iz nekoliko razloga: „predmet nije dovoljno promovisan među učenicima, učenici biraju izborne predmete koji će zadovoljiti njihov maturalni standard, uprave škola učenicima/učenicama nude određene predmete da bi mogli dopuniti normu profesorima i nastavnicima koji je nemaju, ali i zbog nedovoljne informisanosti zaposlenih u školstvu o važnosti tog predmeta i zbog neprivačnog naziva predmeta“ (ibid.: 7).

I pored navedenih problema, Božena Jelušić vjeruje da će se situacija promijeniti jer od ove godine medijska pismenost će biti izborni predmet u posljednjem trogodištu osnovne škole, a ujedno će biti prisutan kroz međupredmetne aktivnosti. „Ukoliko se uči hemija može se govoriti o reklamama i dezinformacijama vezanim za lijekove, covid, kroz matematiku učenici mogu učiti o zloupotrebi statističkih podataka, kroz umjetnost se može izučavati kreativni potencijal medija, itd.“ (intervju, Jelušić, 2022).

Ali, da bi se društvo medijski opismenilo kroz obrazovni sistem neophodna je politička volja. Božena Jelušić ističe da je „medijsko opismenjavanje kroz obrazovni sistem moguće ukoliko država pokaže spremnost da usvoji medijsku strategiju koja to pitanje stavlja u fokus“. Trenutno je na javnoj raspravi medijska strategija u kojoj je prema riječima sagovornice „prvi put pokušano da se ukaže na važnost međuinstitucionalnog okvira i da se poveže medijska pismenost sa onim što su potrebe medija i potrebe svih građana za jedno demokratsko građanstvo i participaciju. Neophodna je riješenost države i njenog obrazovnog sistema da ide u korak sa znanjima koja su potrebna građanima u XXI vijeku“ (ibid.).

Istovremeno, evidentan je porast interesovanja nastavnika za medijsku pismenost. „Postojalo je značajno interesovanje nastavnika za medijsku pismenost, ali ne zbog toga što su je predavali, već zato što su smatrali da je ona njima potrebna.“ (ibid.). Duško Vuković takođe ističe da je

„posljednjih godina raslo interesovanje prosvetnih radnika za medijsku pismenost, ali da taj rast nije pratila i spremnost prosvjetnih vlasti u državi da prilagode školske nastavne planove i programe novim zahtjevima i izazovima. Inercija starog mišljenja i djelovanja je kočila entuzijastičke napore i demotivisala“ (intervju, Vuković, 2022).

On objašnjava da

„sve što je do sada urađeno na planu medijskog opismenjavanja unutar formalnog obrazovnog sistema rezultat je entuzijastičkih angažmana i napora pojedinaca. Toj vrsti angažmana nedostaje energija na duže staze, i zakonomjerno se posustaje ako, metaforički govoreći, štafetnu palicu ne preuzmu kompetentne institucije. To se, na žalost, nije desilo“ (ibid.).

Benefite po društvo od medijski pismenih nastavnika naglašavaju oba sagovornika. „Obrazovani nastavnik sa većim radijusom različitih znanja i vještina da to prenese uticaće na proces medijskog opismenjavanja. Ne možemo sve riješiti predmetom. Kada cijela škola bude znala da pruži kritičko mišljenje onda ćemo imati medijsku pismenost“ (intervju, Jelušić, 2022).

Duško Vuković objašnjava da „treninzi nastavnicima otvaraju nove perspektive i obezbjeđuju neke metodološke putokaze, ne ograničavajući ih u izboru novih, aktuelnih nastavnih materijala i pristupa. Medijska pismenost ne dozvoljava starinske, eks katedra pristup u nastavi i treninzi pomažu da se to shvati. Od profila samih nastavnika zavisi nastavak ove priče“ (intervju, Vuković, 2022).

5. Zaključak

Medijsko opismenjavanje generacije *zumer*a, kao i prethodnih generacija u Crnoj Gori za sada je neuspješno. Problem je u tome što ključni problemi u obrazovnom sistemu koji su postojali u prošlosti nisu riješeni ni danas. I pored konstantnog revidiranja zakona u oblasti obrazovanja i usvajanja novih strategija, rezultati na PISA testu pokazuju da je neophodno unaprijediti kvalitet srednjoškolskog obrazovanja. U 2018. godini testiranjem čitalačke, matematičke i naučne pismenosti crnogorski srednjoškolci su zauzeli 52. mjesto od mogućih 79. Čitalačka i matematička pismenost je unaprijeđena u poređenju sa rezultatima iz 2006. godine, dok je došlo do stagnacije u oblasti naučne pismenosti (OECD, 2018). Božena Jelušić smatra da PISA test otkriva probleme crnogorskog obrazovnog sistema. „Loši rezultati na PISA testu od početka mjerenja pa do danas pokazuju da temeljno i suštinski stvari nisu promijenjene“ (intervju, Jelušić, 2022).

Kvalitet obrazovanja nije moguće unaprijediti bez sljedećeg:

1. decentralizacije obrazovnog sistema od koje zavisi i odabir i kvalitet katedra;

2. promjena u sistemu obrazovanja pedagoga;
3. poboljšanja socio-ekonomskog položaja prosvjetnih radnika zarad privlačenja najboljeg kadra;
4. opremanja škola najsavremenijom tehnologijom.

U principu medijski nepismeno društvo je rezultat problema u obrazovnom sistemu za koje treba politička volja vladajuće strukture da bi bili riješeni. Divina Frau-Maigs i Jordi Torrent su ukazivali da informacijska i medijska pismenost ne predstavlja opasnost i neće ugroziti moć vlade, nacionalni suverenitet ili kulturni identitet (UNESCO, 2015: 18). Naprotiv, medijski pismeni građani mogu dati doprinos razvoju društva i promjenama koje su neophodne u određenim oblastima.

Dio generacije Z je već zakoračio ili će uskoro izaći iz sistema visokog obrazovanja bez spremnosti za život u svijetu moćnih zvukova i slika. Generacija *zumer*a je informatički pismenija u odnosu na prethodne generacije, ali joj nedostaje kreativnost i kritičko mišljenje. Na osnovu analize novih strategija u poslednjih pet godina i polustrukturiranih intervjua sa stručnjacima potvrdili smo pretpostavku da problemi u obrazovnom sistemu koče proces medijskog opismenjavanja *zumer*a, kao i da reforme u poslednjih pet godina nisu riješili probleme kao što su kvalitet kadra, socioekonomski položaj nastavnika, opremanje škola najsavremenijom tehnologijom (usp. Dimock, 2019). Nove reforme su samo promovisale da se uspjeh mjeri ocjenama, a ne stečenim znanjem. Ukoliko se promjene u obrazovnom sistemu ne budu odvijale brže i temeljnije očigledno je da će generacija Alfa, odnosno generacija koja je rođena nakon 2010. godine proći na isti način, kao i prethodne.

U knjizi *Razumjevanje medija* McLuhan je tvrdio da je obrazovanje idealna građanska odbrana od medijskih posljedica. Obrazovanje može odigrati ključnu ulogu, ali samo uz prefiks kvalitetno. U suprotnom se jaz između kvalitetnog i površnog obrazovanja produbljuje i slab obrazovni sistem se koristi radi lakšeg manipulisanja javnošću na šta je ukazivao Noam Chomsky.

LITERATURA

- Bogdanović, M. (2021). *Medijska pismenost za sve đake*. Podgorica: Institut za medije.
- Dimock, M. (2019). *Defining generations: Where millennials end and generation Z begins*. [citirano: 2022–02–05]. Dostupno na: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/>
- Drobnjak, I. (2020) *Popravni za "luče": U srijedu ponovljeno polaganje prijemnog ispita* [citirano: 2022–03–15] Dostupno na: <https://www.portalanalitika.me/clanak/popravni-za-luce-u-srijedu-ponovljeno-polaganje-prijemnog-ispita>

- Grizl et al (2015). Grizl, A.; P. Mur; M. Dezواني; S. Astana; K. Vilson; F. Banda; Č. Onuma. *Informacijska i medijska pismenost: Smjernice za politiku i strategiju*. Cetinje: Nacionalna biblioteka Crne Gore “Đurađ Crnojević”.
- Hendriks V. i P. Hansen (2017). *Bura “informacija”*. Beograd: Centar za promociju nauke.
- Kaluđerović, S. (2019). Lučama se ne mogu prekriti nedostaci u znanju i obrazovanju. [citirano: 2022–03–05]. Dostupno na: <https://cgo-ccc.org/2019/07/03/luca-se-ne-mogu-prekriti-nedostaci-u-znanju-i-obrazovanju/>
- Kečo Isaković, E. (2006). *Izazovi mas-medija*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Maletić, F. (2014) Medijska pismenost. U: S. Malović (ur.) *Masovno komuniciranje*. (Str. 137–225). Zagreb: Golden marketing- tehnička knjiga: Sveučilište Sjever.
- MacLuhan, M. (2008). *Razumjevanje medija*. Zagreb: Golden marketing: Tehnička knjiga.
- Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju. *Službeni list RCG* 64/2002, 31/2005 i 49/2007 i *Službeni list CG* 4/2008, 21/2009, 45/2010, 45/2011, 36/2013, 39/2013, 44/2013, 47/2017.
- Rončević, M. i S. Vrcelj (2020). Uporaba informacijsko-komunikacijskih tehnologija u odgojno-obrazovnom radu s generacijom Z. *Odgojno-obrazovne teme*, 5, 3: 41–64.
- Strategija za digitalizaciju (2022). *Strategija za digitalizaciju obrazovnog sistema 2022–2027*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta. (Poveznica nije trenutno aktivna jer je sustav napadnut i stranice se ponovno postavljaju)
- Strategija obrazovanja (2016). *Strategija obrazovanja nastavnika u Crnoj Gori 2017–2024*. [citirano: 2022–02–20]. Dostupno na: <https://www.scribd.com/document/398164949/Strategija-Obrazovanja-Nastavnika-u-Crnoj-Gori-2017-2024>
- UNICEF (2021). *Stavovi građana Crne Gore o dezinformacijama i teorijama zavjere o koronavirusu i vakcinama* [citirano: 2022–02–20]. Dostupno na: https://www.unicef.org/montenegro/sites/unicef.org.montenegro/files/2021-06/lektorisano.IPSOS%20Conspiracy%20theories%20izvjestaj_FINAL%20MNE%20SAJT%20%28002%29_0.pdf
- UNICEF Crna Gora, Ipsos (2019). *Nastavnici u Crnoj Gori i internet: Ključni nalazi*. [citirano: 2022–02–10]. Dostupno na: <https://www.unicef.org/montenegro/izvjestaji/nastavnici-u-crnoj-gori-i-internet-klju%C4%8Dni-nalazi>
- Thoman E. and T. Jolls (2008). *Literacy for the 21-st century*. Malibu, CA: Center for media literacy. [citirano: 2022–02–20]. Dostupno na: http://www.medialiteracy.com/sites/default/files/01a_mlkorientation_rev2_0.pdf
- Tomljenović, R. (2018). *Regulatorna tela za elektronske medije i medijska pismenost: Usporedna analiza najboljih evropskih praksi*. Strasbourg: Council of Europe.
- Turčilo, L. (2012). Medijska pismenost kao “alat” za cjeloživotno razvijanje kompetencija za interakciju s medijima. *Obrazovanje odraslih: Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu*, 2, 1: 47–59.

Intervjui

Intervju sa Boženom Jelušić (7. april, 2022.) – video zapis pohranjen u arhivi autorice

Intervju sa Duškom Vukovićem (10 april, 2022.) – korespondencija pohranjena u arhivi autorice